

EVOLUCIJA KONCEPTA HIBRIDNOG RATOVANJA

THE EVOLUTION OF THE CONCEPT OF HYBRID WARFARE

Pregledni znanstveni članak

Mr. sci. Kemal Korjenić

Sažetak

Fenomen hibridnog ratovanja postao je jedno od ključnih obilježja savremenih međunarodnih odnosa. Iako je izvorno korišten za opisivanje kombinacije konvencionalnih i nekonvencionalnih oblika ratovanja, danas se termin proširio i obuhvata spektar djelovanja koji uključuje informacione operacije, političku manipulaciju, ekonomski pritisak i upotrebu kognitivnih instrumenata. Hibridno ratovanje, u ovom kontekstu, prevazilazi tradicionalnu dihotomiju rata i mira, te se često koristi kao instrument vanjskopolitičkog uticaja i političkog pritiska, posebno u situacijama gdje direktna vojna intervencija nije poželjna ili moguća. Ambicija ovog rada je rasvjetljavanje evolucije koncepta „hibridnog ratovanja“, od ranih oblika miješanih taktika, preko formalizacije u vojnoj strategiji, do savremenih manifestacija u domenu kibernetike, informacionog uticaja i „sive zone“.

Ključne riječi: *hibridno ratovanje, kognitivna otpornost, hibridne prijetnje, ruski maligni uticaj, dezinformacije, siva zona.*

Abstract

The phenomenon of hybrid warfare has become one of the key features of contemporary international relations. Although it was originally used to describe a combination of conventional and unconventional forms of warfare, today the term has expanded to encompass a spectrum of actions that include information operations, political manipulation, economic pressure and the use of cognitive instruments. Hybrid warfare, in this context, goes beyond the traditional dichotomy of war and peace, and is often used as an instrument of foreign policy influence and political

*Ministarstvo odbrane BiH, e-mail: kemal.korjenic@mod.gov.ba

pressure, especially in situations where direct military intervention is not desirable or possible. The ambition of this paper is to shed light on the evolution of the concept of “hybrid warfare”, from early forms of mixed tactics, through formalization in military strategy, to contemporary manifestations in the domain of cybernetics, information influence and the “gray zone”.

Keywords: *hybrid warfare, cognitive resilience, hybrid threats, Russian malign influence, disinformation, gray zone.*

1. UVOD

Hibridno ratovanje predstavlja jednu od ključnih transformacija u načinu na koji se vode savremeni konflikti. U posljednjoj deceniji XXI stoljeća, pojam „hibridnog ratovanja“ postao je centralni okvir za analizu savremenih konflikata, naročito onih koji ne odgovaraju klasičnim definicijama rata ili mira. Hibridno ratovanje opisuje integraciju različitih oblika sile i uticaja, od konvencionalnih vojnih operacija do iregularnih akcija, informacionih i kibernetičkih kampanja, političkog pritiska i ekonomske koercije a sve u cilju ostvarivanja strateških ili političkih ciljeva. Koncept hibridnog ratovanja proizašao je iz promjena u karakteru modernih sukoba, gdje granice između rata i mira, vojnog i nevojnog djelovanja, te unutrašnjeg i međunarodnog konflikta postaju zamagljene i nejasne. Ovaj koncept omogućava analitičarima i donosiocima odluka da prepoznaju i razumiju kompleksne, višedimenzionalne prijetnje koje operišu ispod praga otvorenog sukoba. Clausewitzova maksima da je „rat nastavak politike drugim sredstvima“ danas dobija novu dimenziju, gdje u hibridnom okruženju granice između politike i rata postaju „zamagljene“, a oružje se zamjenjuje informacijama, ekonomskim pritiscima i digitalnim sredstvima. Na ovaj način, u eri hibridnih prijetnji, Clausewitzova maksima dobija punu aktuelnost. Frank G. Hoffman, hibridno ratovanje opisuje kao strategiju u kojoj različiti modusi sukoba, konvencionalne vojne operacije, neregularne formacije, terorističke metode i kriminalne aktivnosti koordinirano se kombinuju, kako bi postigao sinergijski efekat u fizičkom i psihološkom prostoru sukoba. Ovaj pristup omogućava državnim i nedržavnim akterima da djeluju simultano na više frontova, zamagljujući granice između

klasičnog, gerilskog i asimetričnog ratovanja, te ciljajući ne samo protivničke snage nego i percepciju, volju i koheziju protivnika. Hibridni ratovi, prema Frank G. Hoffmanu, „inkorporiraju puni raspon različitih oblika ratovanja, uključujući konvencionalne sposobnosti, neregularne taktike i formacije, terorističke akte uključujući nasilje, koerciju i kriminalni nered“

Ilmari Kähkö u svojoj analizi „The Evolution of Hybrid Warfare: Implications for Strategy and the Military Profession“ (2021), navodi da je „koncept hibridnog ratovanja evoluirao od taktičke primjene vojnih sredstava ka strateškoj upotrebi nevojnih sredstava u „sivoj zoni“ ispod praga otvorenog rata“. Kähkö u svom radu, implicira na neophodnost prilagođavanja vojnih, civilnih i društvenih kapaciteta za prepoznavanje i odgovor na ove kompleksne sigurnosne prijetnje. Sukob u Ukrajini i aneksija Krima 2014. godine, poslužili su kao demonstracija hibridnog ratovanja na strateškom nivou, gdje su koordinisane vojne, informacione i političke metode iskorištene za postizanje ciljeva bez formalnog vojnog sukoba sa državama Sjevernoatlantskog saveza (NATO). Na ovaj način, aneksija Krima 2014. godine predstavlja paradigmatički primjer hibridnog ratovanja, gdje su operaciju izveli „mali zeleni ljudi“, naoružane, uniformisane ali neoznačene snage koje su djelovale bez zvaničnih oznaka države. Njihovo brzo zauzimanje ključnih objekata, uz istovremenu upotrebu dezinformacija i političkog pritiska, omogućilo je Rusiji da postigne strateški cilj, kontrolu nad teritorijem, bez formalne objave rata i na taj način izbjegne mogući odgovor NATO zemalja.

Ipak, koncept hibridnog ratovanja nije lišen kritika, tako Tarik Solmaz u članku „Hybrid Warfare: A Dramatic Example of Conceptual Stretching“, pojam koristi da ukaže, kako se termin „hibridni rat“ toliko širio, što je klasični primjer „konceptualnog istezanja - conceptual stretching“, da je izgubio analitičku preciznost. Smatra da preširoka upotreba termina dovodi do toga da različiti fenomeni, od kibernetičkih napada do političkog uticaja, bivaju grupisani pod istim konceptom čime se umanjuje njegova analitička vrijednost. Kao i u slučaju Solmaza, Andrea Beccaro u svom članku „The Evolution of Hybrid Warfare“ ukazuje da termin „hibridno ratovanje“ zna biti pretjerano širok i da može izgubiti analitičku oštrinu ako se ne specificiraju sredstva, akteri i ciljevi. Upozorava da sama tehnologija nije dovoljna, te da bez strateškog uvida i organizacijske spremnosti, hibridne

prijetnje neće biti efikasno adresirane. Također, ističe rizik da odbrambene strategije koje se bave samo „klasičnim“ ratovanjem ne prepoznaju hibridni spektar, što implicira potrebu za reformom odbrane i sigurnosnih okvira. Beccaro razlikuje hibridno ratovanje koje vode države od onog koje sprovode nedržavni akteri, pri čemu države koriste koordinisane, dugoročne i strateški usmjerene instrumente moći, dok nedržavni akteri djeluju decentralizovano, prilagodljivo i taktički, često sa ograničenim resursima. On ističe da se granica između ova dva oblika sve više zamagljuje kroz sinergiju i upotrebu „proxy“ organizacija, što omogućava državama djelovanje u „sivoj zoni“ uz mogućnost denijabilnosti svojih akcija. Beccaro zaključuje da hibridno ratovanje danas nije samo „tehnika borbe“, nego sistem interakcije državnih i nedržavnih aktera koji djeluju u istoj „sivoj zoni“, često sa različitim motivima ali sa komplementarnim efektima. Ovakav pristup naglašava komplementarnu ulogu državnih i nedržavnih aktera u modernom hibridnom sukobu.

2. HISTORIJSKI KONTEKST I KORIJENI RAZVOJA HIBRIDNOG RATOVANJA

Posmatrajući historijski kontekst, može se zaključiti da se hibridno ratovanje razvilo kao odgovor na promjene u prirodi sukoba kroz historiju. Naime, iako se danas često povezuje sa savremenim konfliktima, korijeni hibridnog ratovanja sežu do kombinovanih oblika ratovanja u prošlim stoljećima, kada su države i nedržavni akteri istovremeno koristili različite metode za ostvarivanje strateških ciljeva. Već u XIX i XX vijeku pojavljuju se primjeri u kojima su konvencionalne vojne sile kombinovane sa gerilskim, partizanskim ili drugim neregularnim oblicima djelovanja, što je omogućavalo akterima da nadoknade disproporciju snaga i utiču na politički ishod sukoba. Prvi i Drugi svjetski rat, kao i lokalni sukobi u kolonijalnom periodu, pokazuju da kombinacija različitih sredstava, od direktnog vojnog angažmana do propagande i političkog pritiska, već tada igra ključnu ulogu u postizanju strateških ciljeva. U post hladnoratovskoj eri, koncept hibridnog ratovanja dobio je novu dimenziju s pojavom tehnologije i digitalnih komunikacija. Tako da kibernetički napadi, medijske kampanje, politički uticaj i paravojne aktivnosti, omogućavaju modernim akterima da djeluju simultano na više nivoa, često ispod praga klasičnog sukoba. Savremeni

autori slažu se da hibridni ratovi nisu potpuno nov fenomen, već evolucija historijskih pristupa ratovanju, prilagođena modernom tehnološkom i geopolitičkom kontekstu. Primjeri poput sukoba u Gruziji 2008. godine ili aneksija Krima 2014. godine pokazuju kako se različite metode, vojne, informacione, kibernetičke i političke mogu kombinovati u koordinisanu strategiju koja omogućava brzo postizanje ciljeva uz minimiziranje direktnog konvencionalnog sukoba. Ovi primjeri potvrđuju da hibridno ratovanje u svojoj suštini koristi sinergiju sredstava i fleksibilnu primjenu moći kako bi se ostvario strateški efekat, što ga čini posebno efikasnim u savremenom međunarodnom okruženju. Tako se može zaključiti da hibridno ratovanje predstavlja evoluciju ratovanja na potpuno novi tip rata, prilagođen savremenom tehnološkom, geopolitičkom i komunikacijskom kontekstu. Razumijevanje tog kontinuiteta omogućava bolji uvid u razloge zašto države posežu hibridnim strategijama koje se oslanjaju na višedimenzionalne metode djelovanja, gdje tradicionalna vojna sila koegzistira sa kibernetičkim napadima, dezinformacijama, ekonomskim pritiscima i političkom subverzijom.

3. KARAKTERISTIKE I METODE SAVREMENOG HIBRIDNOG RATOVANJA

Savremeno hibridno ratovanje predstavlja transformaciju načina vođenja sukoba u savremenom međunarodnom poretku, obilježenom tehnološkim napretkom, globalnom međuzavisnišću i erozijom tradicionalnih normi rata i mira. Hibridni pristupi kombinuju vojna i nevojna sredstva moći u cilju postizanja strateških ciljeva bez formalne objave rata ili prelaska praga konvencionalnog oružanog sukoba. Suština hibridnog ratovanja leži u sistemskom korištenju nejasnoće (ambiguity), omogućavajući akterima da djeluju u „sivoj zoni“ međunarodnih odnosa, gdje su granice između rata i mira, legalnog i nelegalnog, istine i obmane, svjesno zamagljene. Prema analizi Centra za strateške i međunarodne studije (CSIS), hibridno ratovanje se sve više posmatra kao kontinuum konflikta koji objedinjuje elemente konvencionalnog i nekonvencionalnog djelovanja. U tom okviru, oružane i nenaoružane metode djeluju simultano i komplementarno, od kibernetičkih napada i informaciono-psiholoških operacija, do ekonomskog pritiska, političke subverzije i instrumentalizacije

pravnih i institucionalnih procesa. Cilj nije samo fizičko potčinjavanje protivnika, već erozija njegovog društvenog tkiva, potkopavanje povjerenja u institucije i izazivanje unutrašnje destabilizacije. Na taj način, hibridno djelovanje, djeluje u smislu „rata bez rata“, odnosno postaje oblik strateškog nametanja koje potkopava volju društva da pruži otpor.

U ovom kontekstu važno je istaći da institucionalno-psihološko djelovanje predstavlja jedno od najsnažnijih oruđa hibridne strategije. U svom izvještaju iz 2024. godine, NATO naglašava da su koordinisane dezinformacione kampanje i manipulacije digitalnim prostorom postale instrument oblikovanja percepcije i kontrole narativa u ciljnim društvima. Korištenjem društvenih mreža, bot-tehnika i tzv. „astroturfing“ tehnika, hibridni akteri uspješno plasiraju lažne narative, pojačavaju političku polarizaciju i generišu osjećaj nepovjerenja prema demokratskim institucijama. Ovakve operacije su posebno efikane u društvima sa niskim stepenom medijske pismenosti i dubokim etničkim ili političkim podjelama. Druga ključna komponenta hibridnog ratovanja su kibernetičke operacije, koje služe kao instrument sabotaže i strateške ucjene. Prema analizi njemačkog DGAP -a „European Security in the Era of Hybrid Warfare“, hakerski napadi na energetske sisteme, državne baze podataka i medijske kuće imaju za cilj ne samo tehničku štetu, već i psihološki efekat nesigurnosti i gubitak povjerenja u državu. Ovi napadi često su pažljivo sinhronizovani s dezinformacionim kampanjama, čime se stvara efekat „digitalnog udara“ koji parališe institucionalni odgovor i demoralise stanovništvo.

Ekonomске i energetske poluge predstavljaju dodatni sloj hibridne strategije, te se zavisnost od energetske resursa, kreditnih aranžmana ili infrastrukturnih projekata često koristi kao sredstvo političkog pritiska. Razmatrajući ekonomske poluge hibridnog sukobljavanja, Tinatin Khidasheli ističe da je ekonomska prisila u hibridnim okvirima jednako destruktivna kao i konvencionalna agresija, jer omogućava dugoročnu manipulaciju bez direktne upotrebe sile. U svojim opservacijama, smatra da ekonomska prisila i političke manipulacije ističu najkompleksniju i najpodmuklu prirodu hibridnih prijetnji. Navodi da je prisila još jedan alat koji se intenzivno koristi za narušavanje javnog povjerenja u demokratske institucije i može biti jednako moćan kao i vojska. Kao primjer navodi Rusiju koja koristi ciljane energetske investicije kako bi stekla političke

saveznike u Istočnoj Evropi i na Balkanu, na način da odobrava kredite i povoljne cijene plina zemljama s proruskim političkim liderima, stvarajući ekonomsku ovisnost. U Mađarskoj, vlada premijera Viktora Orbána održava bliske odnose s Moskvom, dijelom zbog velikog kredita koji je podržala Rusija za finansiranje proširenja nuklearne elektrane Paks. Ovaj finansijski odnos ponekad je više usklađivao mađarske politike s ruskim interesima uprkos tome što je Mađarska članica Evropske Unije (EU). Ovakvi mehanizmi ekonomske akcije bili su posebno izraženi u evropskom energetsom sektoru tokom perioda 2021 – 2023. godine, kada su se energetske tokove koristili kao geopolitičko oružje. Da bi se borile protiv ovih prijetnji, nacije moraju izgraditi otpornost, jačajući svoju ekonomsku nezavisnost i politički integritet. Khidasheli u svojoj analizi navodi da je razumijevanje, prepoznavanje i rješavanje nijansi ekonomske prisile ključno za demokratska društva kako bi se poboljšala i zaštitila od nevidljivih sila koje nastoje ugroziti njihov suverenitet i vrijednosti. Dodatno, upotreba „proxy“ aktera i neregularnih snaga omogućava agresoru da djeluje sa „uvjerljivim poricanjem“ čime izbjegava međunarodnu odgovornost. Ovakvi obrasci prepoznati su u ruskim operacijama na Krimu 2014. godine i u Istočnoj Ukrajini, ali i u destabilizirajućim aktivnostima širom Zapadnog Balkana i Afrike. Na taj način se tradicionalna ideja ratovanja, zasnovana na frontu i teritorijalnom osvajanju, zamjenjuje difuznim i prikrivenim djelovanjem koje potkopava legitimitet ciljanih režima iznutra.

U okviru savremenog sukobljavanja, pojam hibridnog ratovanja postaje ključan za razumijevanje kako države i drugi akteri ostvaruju strateške ciljeve uz minimalnu direktnu vojnu konfrontaciju. Kako je navedeno u literaturi i provedenim istraživanjima ovog fenomena, karakteristike i metode hibridnog ratovanja odražavaju značajan pomak od tradicionalnih vojnih sukoba ka integrisanim višedimenzionalnim kampanjama koje obuhvataju vojnu, informativnu, ekonomsku i društvenu dimenziju. Hibridne kampanje karakteriše simultano korištenje različitih instrumenta sile, konvencionalnih vojnih sposobnosti, neregularnih formacija, terorističkih i kriminalnih aktivnosti ali i nevojnih sredstava poput propagande, kibernetičkih napada i ekonomske koercije. Prema definiciji NATO-a, savremeno hibridno ratovanje karakteriše sinergijsko korištenje vojnih i nevojnih instrumenata države ili neregularnih aktera u cilju ostvarivanja strateške prednosti bez formalnog proglašenja rata. Osnovne

karakteristike uključuju višedimenzionalnost, integraciju kinetičkih dejstava, kibernetičke operacije, informacione i dezinformacione kampanje, ekonomske pritiske i pravno-političke manevre ka ciljanoj eksploataciji društvene ranjivosti i kritične infrastrukture radi erozije kolektivne otpornosti i legitimiteta protivnika.

Metode hibridnog ratovanja oslanjaju se na višeslojnu kombinaciju:

- Informacioni i psihološki uticaj kroz orkestrirane dezinformacione mreže i manipulaciju društvenim mrežama radi polarizacije javnosti;
- Kibernetički napadi usmjereni na obavještajne, finansijske i energetske sisteme targetirane države sa krajnjim ciljem prekida funkcionalnosti i stvaranja stanja neizvjesnosti;
- Ekonomski pritisci i energetska ucjena kao instrument političke prisile;
- Upotreba „proxy“ snaga, paravojnih formacija i „sivih zona“ radi ostvarivanja taktičkih ciljeva ispod praga otvorenog sukoba; te,
- Pravno-institucionalne i diplomatske akcije koje oblikuju normativno okruženje i otežavaju kolektivnu reakciju.

Metode savremenog hibridnog ratovanja, informaciono-psihološke operacije, kibernetički napadi, ekonomska i energetska ucjena, upotreba proxy aktera i institucionalna subverzija, funkcionišu kao difuzna mreža djelovanja čiji se kumulativni efekti teško detektuju i atribuiraju. Sve ovo upućuje da difuzno djelovanje predstavlja operativni okvir u kome različite, decentralizovane i međudomenične taktike sinhronizovano podrivaju društvenu koheziju i institucionalnu otpornost, čime se ostvaruju strateški ciljevi bez prelaska praga otvorenog oružanog sukoba.

4. ZAPADNI BALKAN I RUSKI MALIGNI UTICAJ

Rusija je u posljednjem desetljeću razvila složen spektar hibridnih instrumenata koji ciljaju regiju Zapadnog Balkana, koristeći istorijske, kulturne, energetske i institucionalne veze kako bi destabilizovala demokratske procese, osakatila integracije u zapadne integracione tokove i produbila unutrašnja politička i društvena raslojavanja. Sve ovo ukazuje da glavni geopolitički ciljevi koje Moskva želi ostvariti na Zapadnom Balkanu, pored projekcije svog uticaja, su sprječavanje integracija država regije u

NATO i EU i destabilizacija političke i društvene kohezije. Evidentno je da Moskva ne teži teritorijalnoj hegemoniji u regionu, već „zamrzavanju“ procesa integracije prema zapadnim institucijama. Takvom politikom štiti vlastiti geopolitički prostor i testira hibridne strategije u uslovima relativno niskog rizika. Pojedini analitičari ističu da Moskva koristi region kao poligon za testiranje instrumenata destabilizacije i širenje vlastitih narativa uz vrlo „jeftin pristup“ kroz korištenje hibridnih sredstava a ne primjenu otvorene sile. Rusija koordinira svoje aktivnosti s lokalnim medijima, portalima i društvenim mrežama kako bi širila anti-zapadne narative, poticala polarizaciju i erodirala povjerenje u institucije. Ovom vrstom djelovanja posebno su pogođene zemlje sa slabijom medijskom pismenošću i nedovoljno razvijenim regulatornim okvirima za online sadržaje. Merjeme Asllani u svom radu ističe da domaći akteri (političari, mediji i uticajne ličnosti) igraju ključnu ulogu kao „amplifikatori – pojačivači“ ruskih narativa kroz dvostruko djelovanje, pasivnih prijemnika i aktivnih distributera. U daljoj elaboraciji, Asllani naglašava da su medijska i jezička srodnost (npr. srpski jezik, pravoslavlje) iskorišteni kao „ulazni kanali“ za ruske sadržaje (Sputnik, Russia Today Balkan) koji distribuiraju sadržaj koji lokalni mediji dalje prenose. Drugi „ulazni“ kanal, predstavlja energetske sektor, jer putem energetskog sektora (ugovori o naftnim derivatima i plinu), Moskva stvara značajnu ekonomsku zavisnost koju koristi kao politički instrument u implementaciji strateških ciljeva. Takva vrsta zavisnosti povećava ranjivost zemalja regije na hibridni uticaj i ograničava slobodu odlučivanja.

Iako ruski uticaj u regiji izgleda značajan, on nije neograničen jer mnoge zemlje regiona imaju sklonosti prema zapadnim integracijama a misije NATO-a i EU koje djeluju u regiji pokazuju aktivan potencijal da izoluju i neutrališu ruske hibridne operacije. Sljedeći kanal koji ruska strana koristi je kroz političku penetraciju i korištenje lokalnih „proxy“ aktera, gdje se najviše oslanjaju na lokalne političke snage, crkvene institucije i civilno društvo, ostvarujući uticaj indirektno i smanjujući vidljivost svog djelovanja. Ovaj način djelovanja najzastupljeniji je u Republici Srpskoj entitetu Bosne i Hercegovine (RS) i Srbiji. Kako ističe Gurakuç Kuçi, ruska strategija u regiji temelji se na kombinaciji direktnih i indirektnih instrumenata hibridnog djelovanja, pri čemu ključnu ulogu imaju lokalni „proxy“ akteri koji omogućavaju Moskvi da ostvaruje geopolitičke ciljeve uz minimalnu

vidljivost sopstvenog angažmana. Ovakav pristup, zasnovan na prilagodljivosti i eksploataciji strukturnih slabosti država Zapadnog Balkana, omogućava Rusiji da dugoročno utiče na političku stabilnost i procese evroatlantske integracije, čime se regija pozicionira kao prostor trajnog strateškog nadmetanja.

Kako ukazuje Bechev, ruski pristup Zapadnom Balkanu temelji se na strategiji „zamrzavanja stanja“, čiji je cilj očuvanje institucionalne nestabilnosti i usporavanje procesa euroatlantskih integracija, a ne direktna teritorijalna kontrola. U tom kontekstu, prema Gurakuç Kuçiju, Moskva primjenjuje kombinaciju direktnih i indirektnih instrumenata hibridnog djelovanja, oslanjajući se na mrežu lokalnih „proxy“ aktera, političkih stranaka, medija, vjerskih institucija i organizacija civilnog društva, koji omogućavaju ostvarivanje ruskih interesa uz minimalnu vidljivost državnog angažmana. Poseban značaj u ovoj mreži ima informaciona dimenzija, jer, kako pokazuje istraživanje Merjeme Asllani, domaći akteri aktivno amplificiraju ruske narative, stvarajući hibridni ekosistem dezinformacija koji podriva povjerenje u institucije i produbljuje društvene podjele. Ovakva sinergija kooptacije i subverzije, uz sistematsku eksploataciju postojećih etničkih i institucionalnih slabosti, omogućava Rusiji da dugoročno utiče na političku stabilnost regije i ograniči njen strateški pomak prema Zapadu.

U cijelokupnom hibridnom arsenalu, svakako ne treba zanemariti ni kibernetičke i paravojne aktivnosti koje Moskva koristi za kibernetičke operacije, obuku i podršku lokalnim sigurnosnim snagama, čime prelazi granicu klasične propagande. Takvi elementi povećavaju stratešku fleksibilnost i efikasnost hibridnih aktivnosti. Istraživanje Digital Forensic Centra (DFC) iz Podgorice „Russian hybrid activities in the Western Balkans: Shadow games“ pokazuju da ruske aktivnosti u regiji ne obuhvataju samo informacione i medijske kampanje, već i sistematsko formiranje mreža uticaja koje povezuju političke, vjerske i sigurnosne strukture. Ove mreže služe kao multiplikatori ruskog uticaja i funkcionišu kroz sinergiju političkih aktera, proruskih medija, organizacija civilnog društva i vjerskih institucija, čime se kreira paralelni ekosistem lojalnosti koji može zaobići formalne državne strukture. U Crnoj Gori, DFC identifikuje intenzivnu saradnju proruskih političkih stranaka i Srpske pravoslavne crkve (SPC), koja se koristi kao instrument društvene mobilizacije i legitimizacije proruskih narativa. Slične mreže djeluju i u

Srbiji, gdje se kombinacija medijskog prostora (Sputnik Srbija, Russia Today Balkan), nevladinih organizacija i sigurnosnih krugova koristi za oblikovanje proruskog javnog diskursa i kreiranje institucionalne ovisnosti. Posebno je zabrinjavajuća dimenzija paravojnog i sigurnosnog angažmana, koji se pojavljuje kao produžetak ruskih hibridnih operacija. U izvještaju se navodi i korištenje pojedinih organizacija koje su djelovale kao paravojne i parapolitičke formacije sa ciljem širenja ruskog uticaja i obuke lokalnih pristaša. Takve formacije ne samo da doprinose militarizaciji društvenog prostora, već služe kao logistička podrška za buduće operacije, uključujući prenos informacija, propagandnih materijala i finansijskih tokova koji povezuju lokalne aktere s centrima u Moskvi. Ovaj proces formiranja hibridne infrastrukture pokazuje da ruske aktivnosti na Zapadnom Balkanu nisu spontane, već predstavljaju dio šire strateške mreže uticaja u kojoj se medijski, politički i paramilitarni elementi međusobno dopunjuju i podržavaju. Sve ovo potvrđuje tezu DFC da Zapadni Balkan djeluje kao „igra u sjeni“, prostor u kojem Rusija testira mehanizme kognitivnog, političkog i sigurnosnog djelovanja, istovremeno održavajući relativno nizak prag rizika.

5. OTPORNOST, PRILAGOĐAVANJE I STRATEGIJE ODGOVORA

U modernom sukobljavanju hibridno djelovanje koje obuhvata širok spektar vojni i nevojnih instrumenata moći postaje jedan od ključnih načina oblikovanja savremenih sigurnosnih dinamika kroz manipulacije percepcijom i ponašanjem, što implicira pitanje, na koji način se zaštititi od ove vrste djelovanja. Pokušati odgovoriti na ovo pitanje nije jednostavno, jer odgovor na ovo pitanje je kompleksan i višeslojan te zasnovan na integraciji sigurnosnih, informacionih i društvenih kapaciteta države, uz aktivnu saradnju s međunarodnim partnerima i razvojem kognitivne otpornosti kao ključne linije odbrane. Značaj kognitivne domene i posebno kognitivne otpornosti, prepoznaju autori Bernard Claverie i François du Cluzel u dokumentu u okviru NATO Innovation Huba „The Cognitive Warfare Concept“ (2021), gdje ističu da kognitivna otpornost podrazumijeva sposobnost pojedinca i društva da očuva autonomiju mišljenja i sposobnost kritičkog rasuđivanja uprkos namjernim pokušajima manipulacije

percepcijom i ponašanjem, čime postaje temeljna komponenta odbrane u eri kognitivnog suprotstavljanja.

U kontekstu Zapadnog Balkana, gdje se prepliću slabosti institucionalnih sistema, složeni etnonacionalni odnosi i geopolitička rivalstva, izgradnja otpornosti na hibridne aktivnosti, predstavlja osnovni preduslov za uspješno suprotstavljanje ruskim malignim vanjskim uticajima. Pojam otpornosti (engl. resilience) u ovom kontekstu se ne odnosi samo na sposobnost države da se odbrani od hibridnih prijetnji, već i na njenu sposobnost prilagođavanja, obnove i transformacije u suočavanju sa kontinuiranim, višedimenzionalnim izazovima. NATO i EU su tokom posljednje decenije značajno unaprijedili konceptualizaciju otpornosti, naglašavajući potrebu za holističkim pristupom koji povezuju vojnu, političku, informacionu i društvenu dimenziju sigurnosti. Ova paradigma posebno se odnosi na države Zapadnog Balkana, čije se sigurnosne ranjivosti često reflektuju u obliku političke polarizacije, niskog povjerenja u institucije i visokog stepena medijske manipulacije. U tom smislu, Europski centar izvrsnosti za borbu protiv hibridnih prijetnji iz Helsinkija - (Hybrid CoE) ističe da se otpornost se sve više posmatra kao kognitivna kategorija, odnosno, predstavlja sposobnost društva da prepozna, razumije i odoli pokušajima manipulacije informacijama, identitetima i percepcijama stvarnosti. Primjeri iz regiona pokazuju da su ruske hibridne aktivnosti, od dezinformacionih kampanja i kibernetičkih napada do političke infiltracije i ekonomskog pritiska, usmjerene na potkopavanje ovih dimenzija otpornosti. Kako ističe DFC u svojoj studiji „Russian hybrid activities in the Western Balkans: Shadow games“, ruska strategija se oslanja na stvaranje „mreža uticaja“ koje povezuju lokalne političke i medijske aktere, paravojne grupe i vjerske institucije, stvarajući tako trajnu strukturalnu ranjivost. Ova mrežna priroda prijetnje zahtijeva isto tako mrežni odgovor, odnosno koordinisano djelovanje državnih institucija, civilnog društva i međunarodnih partnera.

Strateški kompas za sigurnost i odbranu dokument je kojim EU definiira zajedničku viziju, instrumente i ciljeve EU u domenu sigurnosti i odbrane do 2030. godine, s naglaskom na otpornost protiv hibridnih prijetnji i malignih aktera. Prema ovom dokumentu, efikasna strategija odgovora na hibridno djelovanje mora uključivati tri komplementarna nivoa: preventivni, reaktivni i adaptivni. Preventivni nivo podrazumijeva jačanje institucionalne otpornosti kroz reformu sektora sigurnosti, unapređenje zakonodavnog

okvira o stranom finansiranju i digitalnoj transparentnosti, te izgradnju kapaciteta za analizu i praćenje hibridnih prijetnji. Reaktivni nivo obuhvata razvoj kriznih protokola i mehanizama brze reakcije na kibernetičke i informacione napade, uz blisku saradnju sa europskim i transatlantskim partnerima. Na kraju, adaptivni nivo predstavlja sposobnost država i društava da uče iz iskustva i razvijaju dugoročne strategije koje integrišu obrazovanje, digitalnu pismenost i društvenu koheziju kao osnovne odbrambene resurse. Prema Evropskoj službi za vanjske poslove - EEAS, kognitivna otpornost (cognitive resilience) kao najnovija dimenzija ovog koncepta podrazumijeva sposobnost društva da kritički procesira informacije, prepozna manipulacije i očuva integritet javnog prostora. Ova vrsta otpornosti je naročito važna na Zapadnom Balkanu, gdje ruska propaganda vješto koristi postojeće etničke i religijske podjele za širenje narativa o „ugroženosti pravoslavlja“ i „nelegitimnosti Zapada“. U tom smislu, jačanje otpornosti ne može biti isključivo tehnički proces, ono mora biti društveno-politički projekt, usmjeren na obnovu povjerenja građana u institucije i reafirmaciju demokratskih vrijednosti. Bechev i Kući u svojim analizama ističu da jedino kroz stabilne institucije, informisano građanstvo i integrisano regionalno djelovanje zemlje Zapadnog Balkana mogu smanjiti prostor za maligni ruski uticaj i osigurati dugoročnu sigurnosnu stabilnost. Time otpornost postaje ne samo odbrambeni mehanizam, već i strategijska paradigma, proces stalne adaptacije i transformacije koji omogućava državama da zadrže suverenitet u eri hibridnih prijetnji.

6. ZAKLJUČAK

Evolucija koncepta hibridnog ratovanja odražava duboku transformaciju načina na koji se savremeni sukobi vode i doživljavaju. Hibridno ratovanje ne predstavlja prolaznu fazu međunarodnih odnosa, već novu paradigmu strateškog nadmetanja, od kraja Hladnog rata, pa sve intenzivnije nakon 2014. godine, hibridno ratovanje je preraslo iz teorijskog okvira u dominantan oblik strategijskog djelovanja kojim se ostvaruju politički, ekonomski i geopolitički ciljevi bez formalnog objavljivanja rata. Ključna karakteristika ovog fenomena jeste sposobnost spajanja konvencionalnih i nekonvencionalnih sredstava u jedinstven sistem djelovanja, stvarajući ambijent trajne nestabilnosti. Koncept hibridnog

ratovanja je u stalnoj evoluciji, od svojih ranih oblika miješanih operacija do savremenih sofisticiranih modela koji obuhvataju informacione, kibernetičke, društvene i konvencionalne elemente. Kompleksnost hibridnog ratovanja upućuje nas da jedino integrisan pristup koji spaja vojnu snagu, tehnološku otpornost i društvenu koheziju, može omogućiti efikasan odgovor i očuvanje stabilnosti u savremenoj eri globalne hibridnosti. Metode hibridnog ratovanja danas su dodatno osnažene razvojem tehnologije, digitalizacija, umjetna inteligencija i mrežni sistemi, omogućili su brže, preciznije i teže detektibilne operacije, dok društvene mreže postaju ključna platforma za informacione operacije i oblikovanje percepcija. Pored tehnološke dimenzije, hibridni napadi ciljaju i psihološke, političke i institucionalne ranjivosti društva, posebno u regionima sa slabim institucijama i polarizovanim javnim prostorom, kao što je slučaj sa regijom Zapadnog Balkana.

Sve prethodno izneseno nameće potrebu da odgovor na hibridne prijetnje u savremenom sigurnosnom okruženju mora biti višedimenzionalan i dugoročan, da je neophodno kontinuirano jačati kognitivnu i društvenu otpornost, unaprijediti strateške komunikacije, razvijati kapacitete za kibernetičku odbranu ali i permanentno raditi na razvoju međunarodne saradnje u cilju otkrivanja i sankcionisanja hibridnih aktera. Hibridno ratovanje nije prolazni fenomen, već trajna strategija djelovanja u multipolarnom svijetu, koja zahtijeva prilagođavanje postojećih sigurnosnih paradigmi i dinamika. Kako ističu Carlucci i Mumford „hibridno ratovanje nije samo novi oblik sukoba, već kontinuum između mira i rata u kojem se moć i uticaj redefinišu“. U tom kontekstu, razumijevanje karakteristika i metoda hibridnog ratovanja nije samo teorijsko pitanje, već temelj za izgradnju otpornijih društava, spremnih da se suoče sa sigurnosnim izazovima koje donosi XXI stoljeće. Sve navedeno ukazuje da savremeni međunarodni poredak ne oblikuju više tenkovi ni konvencionalne vojne sile, već narativi, percepcije i sposobnost država da odole hibridnim pritiscima koji se vode u sjeni formalnog mira.

LITERATURA

1. Andrew Mumford and Pascal Carlucci (2022), Hybrid warfare: The continuation of ambiguity by other means, *European Journal of International Security* (2023), 8, 192–206,
2. Beccaro, Andrea (2025) The Evolution of Hybrid Warfare. In: *Hybrid Warfare Reference Curriculum Volume III*. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, pp. 81-96. ISBN 9789636531096,
3. Dimitar Bechev (2019) Russia's strategic interests and tools of influence in the Western Balkans, NATO Strategic Communications Centre of Excellence,
4. Dr. Mario Baumann Katri Pynnöniemi (2025) „European Security in the Era of Hybrid Warfare“, DGAP Policy Brief NOV 2025,
5. Frank G. Hoffman (2007), *Conflict in The 21 Century – The Rise of Hybrid Wars* Potomac Institute for Political Studies, Arlington Virginia,
6. Grzegorz Kuczyński (2019) *Russia's Hybrid Warfare in the Western Balkans*, Warsaw Institute,
7. Gurakuç Kuçi (2024) *RUSSIA'S HYBRID WARFARE IN THE WESTERN BALKANS: GEOPOLITICAL STRATEGIES AND PROXY ACTORS*, Octopus Institute,
8. Ilmari Kähkö (2021) „The Evolution of Hybrid Warfare: Implications for Strategy and the Military Profession“ (2021), *The US Army War College Quarterly: Parameters*, Vol. 51 (2021), No. 3,
9. JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL -Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response, Brussels, 6.4.2016 JOIN(2016) 18 final,
10. Kieran Green (2020) *Does War Ever Change? A Clausewitzian Critique of Hybrid Warfare*, *E-International Relations*,
11. Kržalić A. (2025). *Uvod u sigurnosne studije*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu: FKKSS. Univerzitetski udžbenik.
12. Kržalić, A., Vujuć, S., Hibić, S. (2025) *Cyber ratovanje: strategije napada i odbrane na nivou države*. Zbornik radova FOKUS FINRA sa pve međunarodne naučne konferencije: Forenzika, kibernetika i unjetna inteligencija u službi digitalne sigurnosti. Tuzla: Univerzitet FINRA, 30 -31.05.2025. Godina I broj (1) str. 429-441.

13. Kržalić A. (2023) „Politika donošenja odluka i njihovo provođenje u kriznim situacija“ Velika Gorica: Veleučilište Velika Gorica. Zbornik radova sa XVI međunarodne naučne-stručne konferencije Dani kriznog upravljanja- DKU, str. 367-375.
14. Mark Galeotti (2016) Hybrid War or Gibridnaya Voina? Getting Russia's non-linear military challenge right. Mayak Intelligence,
15. Merjeme Asllani (2025) Domestic Actors Fuel Russian Disinformation in the Western Balkans, Bloomsbury Intelligence and Security Institute,
16. NATO (2024 Hybrid Threats and Hybrid Warfare Reference Curriculum, NATO Headquarters Brussels, June 2024,
17. Purišević, F., Kržalić, A., Selimić M. (2020). O nosiocima upravne funkcije i njenim obilježjima sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. Časopis za društvene i tehničke studije „Društvena i tehnička istraživanja“ broj 2/2020, str. 61-70,
18. Renz, Bettina, Smith, Hanna (2016) Russia and Hybrid warfare - going beyond the label, University of Helsinki,
19. Tarik Solmaz (2022) Hybrid Warfare: A Dramatic Example of Conceptual Stretching, NATIONAL SECURITY AND THE FUTURE 1 (23) 2022 (Volume 23, No. 1, 2022.),
20. Tinatin Khidasheli (2024) HYBRID THREATS AND RESILIENCE Safeguarding Democratic Values in a Connected World, Friedrich-Naumann-Foundation for Freedom South Caucasus,
21. Williamson Murray and Peter R. Mansoor (2012) Hybrid Warfare Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present, Cambridge University Press,
22. <https://data.consilium.europa.eu>
23. <https://dgap.org>
24. <https://dfc.me>
25. <https://eur-lex.europa.eu>
26. <https://innovationhub-act.org>
27. <https://www.csis.org>
28. <https://www.hybridcoe.fi>
29. <https://www.oslobodjenje.ba>